

Книжкова полиця

Ольга
Грива

TERRA INCOGNITA ВІТЧИЗНЯНОЇ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

Кузьміна С.Л. Філософія освіти та виховання в київській академічній традиції XIX — початку XX ст. : Монографія

Сімферополь: Н. Оріанда, 2010. — 552 с.

Монографія Світлани Кузьміної видається надзвичайно актуальною в сучасній ситуації розвитку української філософії освіти, коли маємо велику кількість публікацій з аналізом новітніх філософсько-педагогічних доктрин, але обмаль досліджень з історії вітчизняної філософсько-педагогічної думки. Крім того, авторка вперше вивчає історію розвитку філософії освіти та виховання в Україні не в контексті класової чи національної боротьби, а у зв'язку з історією академічної філософії, яка сформувалась у Київській духовній академії та Університеті Св. Володимира. В результаті цього дослідження з'ясується, що становлення педагогіки як науки сучасного типу і дисципліни вищої освіти в Україні та Росії XIX — початку XX ст. відбувалось у безпосередньому зв'язку з філософією, завдяки багаторічній дослідницькій і викладацькій праці спільноти київських філософів-академістів, більшість із яких ще й досі невідомі загалу українських науковців.

Як зазначено у передмові, монографія має на меті цілісне відтворення процесу розвитку філософсько-педагогічного дискурсу в київському академічному середовищі XIX — початку XX ст. Слід

визнати, що авторці вдалось успішно реалізувати свої задуми. Передусім привертає увагу її прагнення провести систематичне, відповідне ustalеним науковим нормам дослідження, спираючись на ретельно побудований методологічний фундамент. Цікавою є спроба на основі критичного перегляду сучасних підходів до дисциплінарної ідентифікації філософії освіти, визначення її історичних витоків розробити модель історико-філософської реконструкції латентних додисциплінарних форм, у яких розвивалася філософсько-педагогічна думка в минулому. Не маючи інших прецедентів розв'язання таких питань в українській фаховій літературі, можна лише побажати, щоб міркування автора з цього приводу стали дебютом професійного обговорення методологічних підходів до історії філософії освіти.

Суттєвої ваги надає праці Світлани Кузьміної ретельне відтворення історичного контексту, що дає змогу виявити передумови та чинники розвитку філософсько-педагогічної думки в Києві XIX — початку XX ст. на загальнокультурному, інституційному, регіональному рівнях — на кожному з відповідною оптикою розгляду. Так, завдяки аналізу еволюції поглядів на педагогіку як науку в Росії XIX — початку XX ст. у їхньому зв'язку зі світовими тенденціями оприявнюються ідейні стимули філософсько-педагогічних студій київських академічних філософів. Вивчення законодавчих норм і принципів викладання педагогіки, концепцій розбудови педагогічної освіти надає підстави судити про те, наскільки сприятливою була атмосфера російської вищої школи зазначеного періоду взагалі й київських навчальних закладів зокрема для зростання інтересу до педагогіки та її інституалізації як філософської дисципліни. Дослідження київського тогочасного освітнього середовища розкриває соціально-психологічні та субкультурні чинники філософсько-педагогічної творчості професорів Київської духовної академії та Університету Св. Володимира.

Відповідають логіці розкриття теми спроби дослідниці експлікувати методологічні та світоглядні засади філософсько-педагогічного дискурсу в київській академічній традиції XIX — початку XX ст. Матеріал для аналізу, спрямованого на з'ясування, чи існувала в межах цієї традиції якась «когнітивна згода» щодо цілей і характеру педагогічного пізнання, стандартів науковості в педагогічному теоретизуванні, авторка знаходить у курсах педагогіки, які київські філософи-академісти читали впродовж багатьох років. Вона показує, що київська академічна спільнота, визначаючи об'єкт і стратегії педагогічних досліджень, керувалась ідеями людини як істоти, чийм призначенням є духовний розвиток та освіта, і філософії як єдиного засобу, що вможливає розгадування вічної загадки цієї істоти. Органічним продовженням цієї частини монографії стає висвітлення філософсько-антропологічних засад концепцій освіти та виховання київських академістів, яке теж фокусується на низці питань, принципових для

їхньої спільноти: особистість, моральна природа і свобода людини. Власне, і сьогодні ці питання є ключовими для всіх, хто прагне зрозуміти процеси, що відбуваються в освіті.

Найбільшим за обсягом і найважливішим за змістом у монографії Світлани Кузьміної є розділ з детальною топографією проблемного поля філософсько-педагогічних студій київських академістів XIX — початку XX ст., вивчаючи яке сучасні українські фахівці суттєво поповнять свої уявлення про тематику і специфіку досліджень філософії освіти та виховання, значно розширяють своє професійне видноколо. Вражає, наскільки багато зробили київські професори філософії, щоб наростити шар педагогічних смислів у вітчизняній інтелектуальній культурі, накопичити досвід тверезого і змістовного розгляду проблем, які сьогодні зазвичай або не помічають, або забалакують порожніми деклараціями. У списку таких проблем — дитинство та його своєрідність, філософсько-педагогічні аспекти проблеми тілесності та індивідуальності дитини, сутність виховання, його ідеал і мета, вплив природного і соціального середовища на розвиток особистості, свобода у вихованні та специфічні для дитини форми моральної діяльності, які диктують особливу логіку побудови педагогічних взаємин. Об'єктом уваги київських академічних філософів XIX — початку XX ст. були й питання, які у всіх на слуху: що таке освіта і як вона пов'язана з культурою? які функції виконує школа як соціальний інститут і якою вона має бути? які цілі треба ставити на кожному ступені освіти? чи має бути різниця між чоловічою і жіночою освітою? Гортаючи сторінки з викладом їхніх поглядів, знаходимо і оригінальні, несподівані для сучасного загалу підходи, і свіжі розв'язання, і цікаві, варті уваги ідеї. Ба більше — зразки професійно-філософського аналізу болючих проблем, властивих вітчизняній школі не лише минулого, а й сьогодення: бюрократизації управління, несвободи та жалюгідного матеріального становища вчителя, придушення пізнавальної та творчої ініціативи учня, стихійної аморальності школярів тощо. Також зустрічаємось у педагогічній спадщині київських філософів-академістів і, так би мовити, зі «спогадами про майбутнє», коли йдеться про релігійне виховання й освіту. Те, що ця проблема у сучасній Україні замовчується, не означає її відсутності, адже зростає кількість громадян, налаштованих реалізувати своє право свободи совісті й віросповідання у вихованні дітей, зростає, відповідно, і кількість релігійних навчальних закладів, отже, невдовзі у них виникне потреба концептуально осмислити мету і специфіку власної діяльності, заявити претензії на власне місце в освітньому просторі, а у держави — визначити принципи політики у цій галузі. Тож, сподіватимемось, досвід київської академічної традиції XIX — початку XX ст. не залишиться поза увагою.

Однією з особливостей монографії Світлани Кузьміної є кількість і різноманіття історичних джерел, залучених до аналізу. Фактичний матеріал

для своїх реконструкцій вона збирає не лише у працях київських академічних філософів, а й у законодавчих актах у галузі освіти, філософській і педагогічній періодиці, мемуаристиці, довідково-енциклопедичній літературі, працях з культурології та історії вітчизняної освіти тощо. Особливо слід сказати про використання архівних документів як джерел дослідження історії філософії освіти. Поряд з автографами філософських і педагогічних праць київських академістів, програмами навчальних курсів, які вони читали, авторка долучає до розгляду й інші різновиди документації: відомче листування, навчальні плани, річні звіти, протоколи засідань учених рад, доповідні записки, класні журнали, студентські конспекти й дипломні роботи тощо, забезпечуючи тим самим міцну фактографічну базу своїх реконструкцій. Незважаючи на велику кількість емпіричного матеріалу, дослідниці вдається зберегти неперервною нитку доказів того, що у середовищі київських академічних філософів XIX — початку XX ст. сформувався специфічний філософсько-педагогічний дискурс і реалізовувалася тенденція інституціоналізації у вітчизняній вищій школі педагогіки як філософської дисципліни.

Наостанок слід зауважити, що, відкриваючи, завдяки дослідженню Світлани Кузьміної *terra incognita* минулого вітчизняної філософії освіти та виховання, маємо замислитись над перспективами подальших досліджень, об'єктом яких може бути філософсько-педагогічна спадщина як окремих мислителів, так і цілих інтелектуальних спільнот, діяльність яких залишила свій слід у філософській культурі України.